

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Жуковський В.М., Москальова Л.Ю.

**ТЕОРІЯ І МЕТОДИКА
ВИКЛАДАННЯ ПРЕДМЕТІВ
ДУХОВНО-МОРАЛЬНОГО
СПРЯМУВАННЯ**

Острог – 2013

УДК 371.3:268
ББК 74
Ж 86

*Рекомендовано до друку Навчально-методичною радою
Національного університету «Острозька академія»
(протокол № 4 від 16 травня 2013 р.)*

Рецензенти:

Вепрук В.І., доктор богослов'я, професор;
Сагач Г.М., доктор педагогічних наук, доктор теології, професор;
Матласевич О.В., кандидат психологічних наук, доцент;
Влад М.В., вчитель християнської етики.

Жуковський В. М., Москальова Л. Ю.

Ж 86 Теорія і методика викладання предметів духовно-морального спрямування у середніх загальноосвітніх закладах. Навчальний посібник. / В. М. Жуковський, Л. Ю. Москальова. – Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2013. – 364 с.

У посібнику узагальнено досвід викладання предметів духовно-морального спрямування в середніх загальноосвітніх закладах України.

Обґрунтовано теоретичні засади і подано методичні рекомендації для викладання цих предметів. Проаналізовано актуальність, цілі, підходи, принципи, зміст, форми, методи, засоби навчання, вимоги до вчителя у процесі викладання предметів духовно-морального спрямування.

Посібник призначено для студентів вищих навчальних закладів відповідних спеціальностей, учителів, які викладають предмети духовно-морального спрямування, керівників шкіл, батьків, усіх, хто цікавиться проблемами духовно-морального виховання шкільної молоді.

© Жуковський В. М., Москальова Л. Ю.

ПЕРЕДМОВА

Майбутнє України головним чином залежить від духовно-моральних цінностей, які сьогодні закладаються в душі молодому поколінню. Але навіть побіжний аналіз стану духовно-моральної сфери юних громадян України викликає занепокоєння.

За даними вітчизняних та міжнародних досліджень, молодь України є одним зі світових лідерів із вживання алкоголю, наркотиків, інфікованості вірусом імунодефіциту людини, проституції, злочинності тощо. Ці серйозні проблеми у молодіжному середовищі призводять до деградації як особистості, так і суспільства в цілому.

Причиною такого невтішного стану сучасного молодого покоління нашої держави є те, що її основні суспільні виховні інституції – сім'я, школа, церква та громада – не виконують належним чином. покладених на них завдань

Українська сім'я сьогодні мало схожа на звичне для багатьох поколінь українців місце становлення й захисту молодої людини. Батьки більше хвилюються за фізичне виживання своїх дітей, а не за їх духовний рівень, тому й розкидані по світах у пошуках заробітку. Вони все частіше споєні алкоголем, отруєні наркотиками, а нерідко просто безпорадні і некомпетентні у вихованні молодого покоління.

Вітчизняна державна школа потерпає від матеріальної скрути, відчуває брак відданих і кваліфікованих учителів, не має ефективної виховної ідеології, гостро потребує виховних ідеалів і цінностей.

Українське християнство розділено за конфесійними ознаками, знекровлене міжконфесійною боротьбою, і як наслідок – занедбує виховання молодого покоління, недостатньо виконує високу місію прищеплення молоді духовних цінностей.

Українська громада слабо організована, доволі пасивна, мало цікавиться духовним станом дітей та молоді, активізується лише під час чергових виборів.

Духовно-моральна криза пов'язана зі станом екологічного середовища нашої країни. Зanedбане довкілля негативно впливає на фізичне здоров'я та світогляд майбутніх поколінь. Ліси вирубуються, річки замулюються, водоймища отруюються. Проблемою стає якісна питна вода, адже її все частіше замінюють шкідливими сурогатними напоями. У країні з найбільшими площами чорнозему все важче придбати якісну їжу природного походження, тому що її замінюють модифіковані продукти. У відповідь на нехтування об'єктивними законами співжиття природа відгукується спекою, засухами, повеннями, а людський організм – тяжкими хворобами, причому особливо болісно такий стан переживають діти й люди похилого віку.

Відверто негативний вплив на молоде покоління чинять засоби масової інформації, Інтернет, комп'ютерні ігри. У згоді з виробниками алкоголю та тютюну, індустрією розваг вони щоденно отруюють свідомість юних українців, тим самим перетворюючи молоде покоління на споживачів тютюнової, алкогольної та порнографічної продукції.

Дорослі втрачають почуття відповідальності за дітей як майбутнє України. Хто вимкне телевизор із бойовиком, музичну попсу, забере цигарку, пляшку з пивом, шприц із рук молоді людини, настановить її на путь істинний добрим словом? Ці серйозні проблеми, які мають місце сьогодні в молодіжній політиці і навчально-виховному процесі і творяться на наших очах, підривають віру в майбутнє.

Після сімдесяти років духовного терору радянської влади проти власного народу, після здобуття політичної незалежності українське суспільство поволі повертається до перевірених тривалим історичним світовим та вітчизняним досвідом християнських моральних цінностей. Вони доводили свій позитивний вплив на духовний розвиток особистості на багатьох поколіннях людей в Україні та за далеко за її межами.

Особливістю історичного моменту сучасної незалежної України є те, що за умови кризи сучасної сім'ї, недостатньої виховної діяльності церкви й пасивності громади саме державна

школа має взяти на себе важливу функцію духовно-морального виховання молодого покоління. В цьому полягає її історична місія на сучасному етапі. А вчитель предметів духовно-морального виховання покликаний компенсувати своєю педагогічною діяльністю виховні функції сім'ї, церкви та громади.

З перших років незалежності в загальноосвітніх школах України розпочалося викладання факультативних курсів духовно-морального спрямування. Це «Основи «Християнської етики», «Етика: духовні засади», «Християнська етика» в українській культурі», потім «Біблійна історія і християнська етика» тощо. Спочатку ці предмети викладалися в школах Львівської, Івано-Франківської та Тернопільської областей, а згодом поширилися на всю Україну, в тому числі й на автономну республіку Крим.

Для викладання курсів духовно-морального спрямування було укладено відповідні навчальні програми, написано підручники, частина з яких отримала гриф МОН України, підготовлено вчительські кадри в Українському католицькому університеті, Національному університеті «Острозька академія», Київському міському університеті ім. Бориса Грінченка, а також у низці обласних інститутів підготовки педагогічних кадрів.

Проведені в різних областях України соціологічні дослідження засвідчили високий виховний потенціал предметів духовно-морального спрямування. Після вивчення відповідних дисциплін у школярів поліпшується поведінка, взаємини з друзями, батьками, вчителями. Учні називають предмет «Основи «Християнської етики»» найбільш важливим і найулюбленишим із усього шкільного курсу.

Сьогодні в Україні бракує навчально-методичної літератури для підготовки вчителів із предметів духовно-морального спрямування. З метою компенсації цієї нестачі нами пропонується посібник для вчителів, який уміщує теорію й методику викладання предметів духовно-морального спрямування у середніх загальноосвітніх навчальних закладах.

Василь ЖУКОВСЬКИЙ

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	3
ЛЮДИНА – ІСТОТА ДУХОВНА І ТІЛЕСНА	
1. Життєві потреби людини	6
2. Душевне життя людини	8
3. Духовне начало в людині	12
ПОШУКИ СИСТЕМИ МОРАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ПЕДАГОГІЦІ	
1. Особливості комуністичної виховної ідеології	17
2. Пошуки нової виховної ідеології	18
3. Гуманістичний підхід до виховання	19
4. Загальнолюдські цінності	21
5. Християнські цінності	22
ВИКЛАДАННЯ ПРЕДМЕТІВ ДУХОВНО-МОРАЛЬНОГО СПРЯМУВАННЯ – АКТУАЛЬНЕ ЗАВДАННЯ ВІТЧИЗНЯНОЇ ШКОЛИ	
1. Дискусії навколо викладання «Основ християнської етики» у вітчизняній школі	30
2. Опоненти викладання «Основ християнської етики» в школі	30
3. Фальшиві стереотипи у ставлення до «Основ християнської етики»	33
4. Інформативний характер предмету «Основи християнської етики»	34
5. Предмети духовно-морального спрямування в школі	35
6. Підготовка вчителів із предметів духовно-морального спрямування	36
7. Особлива місія сучасної вітчизняної школи	37
ДУХОВНО-МОРАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ У ШКОЛАХ ЄВРОПИ	
1. Характеристика ставлення інституту школи до релігії та релігійної освіти в європейських країнах	40
2. Взаємовпливи духовної та світської освіти в навчальному процесі європейських шкіл	41
ХРИСТІЯНСЬКІ ЦІННОСТІ В ІСТОРІЇ АМЕРИКАНСЬКОЇ ОСВІТИ	
1. Релігійні цінності засновників Сполучених Штатів Америки	47
2. Суть першої поправки до Конституції США	51

3. Заборони Верховного суду США щодо використання релігії в школі	52	
4. Соціальні наслідки заборони використання християнської релігії у школах США	55	
ПРОБЛЕМИ МОРАЛІ СЕРЕД ХРИСТІЯНСЬКОЇ МОЛОДІ США		64
НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ДОКУМЕНТИ УКРАЇНИ, ЯКІ РЕГУЛЮЮТЬ ПРОЦЕС ВИКЛАДАННЯ ПРЕДМЕТІВ ДУХОВНО-МОРАЛЬНОГО СПРЯМУВАННЯ		74
КОНЦЕПЦІЯ ВИКЛАДАННЯ ПРЕДМЕТІВ ДУХОВНО-МОРАЛЬНОГО СПРЯМУВАННЯ У ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ		
1. Актуальність виховання молодого покоління на християнських моральних цінностях	93	
2. Важливість духовно-морального виховання для формування світогляду молодого покоління	94	
3. Стан викладання навчальних курсів духовно-етичного спрямування та підготовки педагогічних кадрів	96	
4. Методологічні засади викладання курсу «Основи Християнської етики»	99	
5. Суб'єкти спільної діяльності та цільові групи, які беруть участь у забезпеченні викладання курсу «Християнська етика»	103	
6. Мета й завдання викладання курсів духовно-морального спрямування	104	
7. Зміст, форми та методи викладання курсів духовно-морального спрямування	106	
8. Управління та функції діяльності з упровадження навчально- виховних курсів духовно-морального спрямування	108	
9. Система підготовки кадрів до здійснення процесу морально-етичного виховання та викладання курсів морально-етичної проблематики	109	
10. Шляхи, умови та очікувані результати реалізації концепції	110	
МЕТА І ЗАВДАННЯ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З ПРЕДМЕТІВ ДУХОВНО-МОРАЛЬНОГО СПРЯМУВАННЯ		
1. Чинники, які впливають на формулювання цілей духовно- морального виховання в державній школі	115	
2. Цілі викладання предметів духовно-морального спрямування у вітчизняній школі	117	

3. Освітня мета118
4. Виховна мета119
5. Розвивальна мета120

ПІДХОДИ ДО ПРОЦЕСУ НАВЧАННЯ ПРЕДМЕТІВ ДУХОВНО-МОРАЛЬНОГО СПРЯМУВАННЯ

1. Підходи у навчально-виховній діяльності у процесі засвоєння предметів духовно-морального спрямування123

ЗАГАЛЬНОДИДАКТИЧНІ ПРИНЦИПИ У ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ ПРЕДМЕТІВ ДУХОВНО-МОРАЛЬНОГО СПРЯМУВАННЯ

1. Дидактичні принципи навчання предметів духовно-морального спрямування128
2. Особливості реалізації загальнодидактичних принципів у процесі навчання предметів духовно-морального спрямування129

СПЕЦІАЛЬНІ ПРИНЦИПИ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З ПРЕДМЕТІВ ДУХОВНО-МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ

1. Спеціальні принципи навчання предметів духовно-морального спрямування134
2. Зміст спеціальних принципів навчання предметів духовно-морального спрямування134

ФОРМИ НАВЧАННЯ І ВИХОВАННЯ З ПРЕДМЕТІВ ДУХОВНО-МОРАЛЬНОГО СПРЯМУВАННЯ

1. Характеристика форм організації навчально-виховної діяльності з предметів духовно-морального спрямування137
2. Основні форми навчально-виховної роботи на уроках із предметів духовно-морального спрямування138

МЕТОДИ НАВЧАННЯ І ВИХОВАННЯ НА УРОКАХ ДУХОВНО-МОРАЛЬНОГО СПРЯМУВАННЯ

1. Характеристика методу навчально-виховної діяльності142
2. Основні методи навчання й виховання з предметів духовно-морального спрямування у школі143

ЗМІСТ ВИКЛАДАННЯ ПРЕДМЕТІВ ДУХОВНО-МОРАЛЬНОГО СПРЯМУВАННЯ

1. Вимоги до вчителя дисциплін духовно-морального спрямування147
2. Характеристика курсів, які має засвоїти вчитель дисциплін духовно-морального спрямування148

2. Характеристика курсів, які має засвоїти вчитель дисциплін духовно-морального спрямування153
3. Завдання вчителя «Християнської етики»160

ЗМІСТ НАВЧАННЯ І ВИХОВАННЯ З ПРЕДМЕТІВ ДУХОВНО-МОРАЛЬНОГО СПРЯМУВАННЯ

1. Зміст навчання предметів духовно-морального спрямування165
2. Види компетентностей у процесі викладання предметів духовно-морального спрямування165

ЗАСОБИ НАВЧАННЯ ТА ВИХОВАННЯ НА УРОКАХ З ПРЕДМЕТІВ ДУХОВНО-МОРАЛЬНОГО СПРЯМУВАННЯ

1. Характеристика основних засобів навчання й виховання для духовно-морального розвитку учнівської молоді168
2. Інформаційно-комунікаційні технології у духовно-моральному вихованні учнів169

ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ВИХОВНІЙ РОБОТІ

1. Використання інформаційно-комунікаційних технологій у виховній роботі173

ВИМОГИ ДО УРОКУ

1. «ОСНОВИ «ХРИСТІЯНСЬКОЇ ЕТИКИ»177

ОРІЄНТОВНА СТРУКТУРА УРОКУ

1. «ХРИСТІЯНСЬКОЇ ЕТИКИ»180

ОСНОВНІ ЕТАПИ УРОКУ

1. «ОСНОВ ХРИСТІЯНСЬКОЇ ЕТИКИ»184

ТИПОЛОГІЯ УРОКІВ

1. ІЗ «ОСНОВ ХРИСТІЯНСЬКОЇ ЕТИКИ»185

КОНТРОЛЬ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ПРЕДМЕТІВ

1. ДУХОВНО-МОРАЛЬНОГО СПРЯМУВАННЯ187

ОЦІНЮВАННЯ НА УРОКАХ ІЗ ПРЕДМЕТІВ

1. ДУХОВНО-МОРАЛЬНОГО СПРЯМУВАННЯ189

РОБОТА ЗІ СЛОВНИЧКОМ

1. НОВИХ ПОНЯТЬ І ТЕРМІНІВ194

РОБОТА З БІБЛІЙНИМ ВІРШЕМ

1.198

РОБОТА З БІБЛІЙНОЮ ІСТОРІЄЮ

1.202

РОБОТА З ОПОВІДАННЯМ МОРАЛЬНОГО ЗМІСТУ	208
МЕТОДИКА РОБОТИ З ВІРШЕМ ДУХОВНО-МОРАЛЬНОГО ЗМІСТУ	214
МЕТОДИКА ВИКОРИСТАННЯ ЕПІЗОДІВ ІЗ ЗЕМНОГО ЖИТТЯ ІСУСА ХРИСТА	219
МЕТОДИКА ВИКОРИСТАННЯ ФЛАНЕЛЕГРАФА	223
ПРОГРАМА КУРСУ «ОСНОВИ ХРИСТІЯНСЬКОЇ ЕТИКИ» ДЛЯ 1-11 КЛАСІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ	225
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ НАВЧАЛЬНОГО КОМПЛЕКТУ ДЛЯ УЧНІВ 5-6 КЛАСІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ 3 «ОСНОВ ХРИСТІЯНСЬКОЇ ЕТИКИ»	243
КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ПІДРУЧНИКА З «ОСНОВ ХРИСТІЯНСЬКОЇ ЕТИКИ» ДЛЯ УЧНІВ 7 КЛАСУ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ	260
ХРЕСТОМАТІЯ 3 «ОСНОВ ХРИСТІЯНСЬКОЇ ЕТИКИ»	280
ЗОШИТ ДЛЯ УЧНЯ	281
КНИГА ДЛЯ ВЧИТЕЛЯ	282
ДУХОВНА МУЗИКА І СПІВ НА УРОКАХ «ХРИСТІЯНСЬКОЇ ЕТИКИ» ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ВИХОВНИЙ ЗАСІБ	
1. Характеристика значущості духовної музики і співу для розвитку моральних почуттів особистості	289
2. Українське сакральне хорове мистецтво у вихованні учнівської молоді	290
3. Методика вивчення пісні духовно-морального змісту	293
МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ СВЯТА ДУХОВНО-МОРАЛЬНОГО ЗМІСТУ НА ПРИКЛАДІ «РІЗДВА ХРИСТОВОГО»	297
МЕТОДИКА ОРГАНІЗАЦІЇ АКЦІЇ МИЛОСЕРДЯ НА ПРИКЛАДІ АКЦІЇ «ВІДВІДАЙ ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ Й ДОПОМОЖИ ЇМ»	299

ПІДХОДИ ДО РОЛІ ВЧИТЕЛЯ В МОРАЛЬНОМУ ВИХОВАННІ УЧНІВ У РІЗНИХ ФІЛОСОФСЬКИХ СИСТЕМАХ	
Підхід 1	302
Підхід 2	305
ВИМОГИ ДО ТЕОРЕТИЧНОЇ І ПРАКТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ КУРСІВ ДУХОВНО-МОРАЛЬНОГО СПРЯМУВАННЯ	312
АНКЕТА ДЛЯ ВИЗНАЧЕННЯ СТАВЛЕННЯ ВЧИТЕЛІВ ДО ПРЕДМЕТУ «ХРИСТІЯНСЬКА ЕТИКА»	317
АНКЕТА ДЛЯ ВИЗНАЧЕННЯ СТАВЛЕННЯ ДІТЕЙ ДО ПРЕДМЕТУ «ХРИСТІЯНСЬКА ЕТИКА»	319
АНКЕТА ДЛЯ ВИЗНАЧЕННЯ СТАВЛЕННЯ БАТЬКІВ ДО ПРЕДМЕТУ «ХРИСТІЯНСЬКА ЕТИКА»	321
ВРАХУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ УЧНІВ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ В ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ «ХРИСТІЯНСЬКОЇ ЕТИКИ»	325
СОЦІОЛОГІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ «СВІТОГЛЯДНІ, МОРАЛЬНО-ЕТИЧНІ ТА СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ПРИНЦИПИ ГРОМАДЯН»	329
СОЦІОЛОГІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРО СТАН ВИКЛАДАННЯ «ХРИСТІЯНСЬКОЇ ЕТИКИ» В ШКОЛАХ РІВНЕНСЬКОЇ ОБЛАСТІ	332
УЧНІВСЬКА ПОЗИЦІЯ ЩОДО ПОДАЛЬШОГО ВИКЛАДАННЯ «ХРИСТІЯНСЬКОЇ ЕТИКИ» В ШКОЛІ	336
СОЦІОЛОГІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ З ВИВЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКЛАДАННЯ «ХРИСТІЯНСЬКОЇ ЕТИКИ» ТА СТАВЛЕННЯ ДО НЕЇ ШКОЛЯРІВ	347
РЕЗУЛЬТАТИ ОПИТУВАННЯ УЧНІВ СЕРЕДНІХ ТА СТАРШИХ КЛАСІВ МІЗОЦЬКОГО ЛІЦЕЮ РІВНЕНСЬКОЇ ОБЛАСТІ ЩОДО ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКЛАДАННЯ «ХРИСТІЯНСЬКОЇ ЕТИКИ»	352

Жуковський В.М., Москальова Л.Ю.

**ТЕОРІЯ І МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ ПРЕДМЕТІВ
ДУХОВНО-МОРАЛЬНОГО СПРЯМУВАННЯ У СЕРЕДНІХ
ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ЗАКЛАДАХ**

Навчальний посібник

Головний редактор *Ігор Пасічник*

Технічний редактор *Роман Свинарчук*

Комп'ютерна верстка *Наталії Крушинської*

Художнє оформлення обкладинки *Катерини Олексійчук*

Формат 42х30/4.

Папір офсетний. Друк цифровий.

Ум. друк. арк. 17,5. Гарнітура «TimesNewRoman»

Тираж 100 прим.

Видавництво Національного університету «Острозька академія»

Україна, 35800, Рівненська обл., м. Острог, вул. Семінарська, 2.

Свідоцтво про державну реєстрацію

РВ № 1 від 8 серпня 2000 року.